

Η Συμφωνία της Βάρκιζας: μια υπονομευμένη συνθήκη ειρήνης Οι απόρρητες και εμφανείς προθέσεις (Μέρος 2ο)

του Μιχάλη Λυμπεράτου

Η στάση της κυβέρνησης

Ο ίδιος ο Πλαστήρας ως πρωθυπουργός αποτελούσε τον κύριο εκφραστή των αντιδράσεων του παραδοσιακού πολιτικού κόσμου έναντι της συμφωνίας που επιδίωκαν οι Βρετανοί, ευελπιστώντας να τους ωθήσουν να δώσουν μάχη μέχρι εσχάτων με το ΕΛΑΣ και να τον διαλύσουν. Έχοντας ενοχληθεί τα μάλα από την απουσία συμφωνίας σε σχέση με το θέμα των ομήρων κατέκριναν σθεναρά τη συμφωνία εκεχειρίας, γιατί όπως υποστήριζε ο Πλαστήρας, έδινε τη δυνατότητα στον ΕΛΑΣ να οργανώσει το δικό του κράτος στα όρια που έδινε η συμφωνία εκεχειρίας.

Στην ίδια βάση υπήρχαν σφοδρές αντιδράσεις, εκπεφρασμένες και από τον ίδιο τον Πλαστήρα, σε σχέση με το ενδεχόμενο παροχής αμνηστίας. Το Βρετανικό υπουργείο των Εξωτερικών φοβούμενο ότι θα εξωθούνταν ο ΕΛΑΣ να αποχωρήσει από τις διαπραγματεύσεις και για να διαλυθούν οι περί του αντιθέτου εντυπώσεις εκατέρωθεν, με τη σύμφωνη γνώμη του Τσώρτσιλ, αποφασίστηκε να δημοσιοποιηθεί χωρίς περιστροφές οι βρετανική πρόθεση για παροχή αμνηστίας, ιδίως αν -για να ικανοποιηθεί και η ελληνική κυβερνητική πλευρά-ο ΕΛΑΣ συμφωνούσε να απελευθερώσει όσους ομήρους κρατούσε.¹

Ωστόσο, οι ίδιοι οι Βρετανοί φοβούνταν μήπως η ελληνική κυβέρνηση με τις αξιώσεις προκαλέσει ναυάγιο στις διαπραγματεύσεις. Ο Leeper είχε ζητήσει από το Foreign Office να επιβάλει τις απόψεις του με κάθε τρόπο στην ελληνική κυβέρνηση και να μην της επιτρέψει να παίξει καθοριστικό ρόλο στις διαδικασίες των διευθετήσεων, ελέγχοντας οι ίδιοι οι Βρετανοί ως παρατηρητές όλες τις προσεγγίσεις ώστε να μην αφεθεί η ελληνική κυβέρνηση να δυναμιτίσει το κλίμα συνεννόησης.

Κατά τους Βρετανούς η ελληνική πλευρά έπρεπε πρωτίστως στη μελλοντική διαπραγμάτευση να διεκδικήσει συμφωνία στο ζήτημα του αφοπλισμού όλων των ανταρτικών δυνάμεων και να δρομολογήσει τη διαδικασία για τη συγκρότηση εθνικού στρατού. Όλα τα υπόλοιπα έπονταν. Για αυτό έπρεπε πάση θυσία να προλειανθεί το έδαφος με προσφορά αμνηστίας και για αυτό έπρεπε να σταματήσει πάραυτα η κυβερνητική φιλολογία ότι το κράτος θα τιμωρούσε τους πρωταίτιους της δεκεμβριανής «εξέγερσης».

Οι Βρετανοί που δεν εκτιμούσαν τους έλληνες πολιτικούς αποφάσισαν να προβούν σε αυστηρή διακοίνωση στον Πλαστήρα να ευθυγραμμιστεί με τις βρετανικές επιδιώξεις στο θέμα της αμνηστίας. Να δοθεί δηλαδή αμνηστία σε όσο το δυνατόν πλατύτερη βάση ώστε να καλύπτονται από αυτήν τα ηγετικά στελέχη του ΕΑΜ. Ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών A. Eden ζήτησε μάλιστα εξηγήσεις μέσω της πρεσβείας στην Αθήνα από την κυβέρνηση επειδή είχε παρατηρηθεί να πραγματοποιούνται από αστυνομικά όργανα αθρόες συλλήψεις εαμικών. Απειλήσαν μάλιστα τον Πλαστήρα ότι αν δεν πειθαρχούσε στις υποδείξεις τους θα απέσυραν τις δυνάμεις τους από την Αθήνα και θα άφηναν μόνη της την

κυβέρνηση.2

Είναι μάλιστα σημαντικό ότι για τελεσφορήσει η επίτευξη εκεχειρίας χρειάστηκε η συνδρομή του αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού που εκτελούσε χρέη αντιβασιλέα, ώστε να εξασφαλιστεί η συναίνεση των μελών της κυβέρνησης και αυτό με την δέσμευση ότι θα απελευθερώνονταν οι όμηροι. Γιατί ο Δαμασκηνός, ο μόνος ικανός πολιτικός παράγοντας κατά το Foreign Office, μπορούσε να αντιληφθεί ότι χρειαζόταν ελιγμοί για να επιτευχθεί μια γενικότερη συμφωνία, και πάντως υπό την προϋπόθεση ότι δεν θα ετίθετο θέμα παράδοσης των υπευθύνων της σύγκρουσης στις αστυνομικές αρχές, όπως ζητούσαν οι κυβερνητικοί παράγοντες. Χρειάστηκε για αυτό ειδική συνάντηση μεταξύ του βρετανού πρέσβη R. Leeper, του βρετανού αρχιστράτηγου Alexander και του Δαμασκηνού ώστε να μεθοδευτεί πειστικά προς το ΕΑΜ η πρόταση για διοργάνωση επίσημης σύσκεψης σε ανταπόκριση της εαμικής πρότασης να οργανωθεί με τη συμμετοχή 5 μελών της Κεντρικής Επιτροπής του ΕΑΜ μια συζήτηση όλων των πλευρών προκειμένου να εξετάσει την πολιτική κατάσταση.

Δεδομένης της επιμονής Πλαστήρα να αρνείται να συναινέσει στην μετριοπαθή γραμμή, ιδίως ως προς το θέμα της αμνηστίας, ο Leeper προειδοποίησε τον υπουργό Εξωτερικών της κυβέρνησης Ι. Σοφιανόπουλο, ότι ήταν προκλητικό να καλεί κανείς σε συμφωνία μόνιμης ειρήνευσης κάποιους ενώ είχε δηλώσει προκαταβολικά να τους τιμωρήσει. Στο Σοφιανόπουλο υποδείχθηκε να αναλάβει αυτός να εκπροσωπήσει την κυβέρνηση και να παραμερίσει τον Πλαστήρα, του οποίου η στάση προκαλούσε σφοδρή αντίδραση της βρετανικής κοινής γνώμης.³ Για να πειστεί ο Πλαστήρας απαιτήθηκε και η διαμεσολάβηση του Φρ. Ρούζβελτ, στον οποίο απευθύνθηκε προγενέστερα ο ίδιος ο Πλαστήρας. Ο Ρούζβελτ του κατέστησε σαφές ότι τον θεωρούσε ως παράγοντα που θα εγγυόταν το τέλος των εχθροπραξιών και μάλιστα χωρίς αντίποινα. ⁴

Οι Βρετανοί, όμως, και σε αυτή την περίπτωση δεν ήταν σίγουροι για τη στάση του Πλαστήρα. Ο ίδιος δήλωνε στους συνομιλητές του ότι δεσμευόταν προσωπικά να τιμωρήσει το ΕΑΜ. Έτσι, παρότι έθεσαν τη μελλοντική διάσκεψη υπό τη δική τους εποπτεία και προειδοποίησαν της ελληνική πλευρά, τελικά αποφάσισαν για να εξασφαλιστούν να αποκλείσουν τον Πλαστήρα από τη μελλοντική διάσκεψη. Για αυτό επέλεξαν οι ίδιοι τους τρεις αντιπροσώπους της ελληνικής κυβέρνησης στις διαπραγματεύσεις που αποφασίστηκε να ξεκινήσουν στις 25 Ιανουαρίου 1945 με κριτήριο τη μετριοπάθεια τους και το βαθμό αποδοχής τους από το ΕΑΜ. Ήταν οι Ι. Σοφιανόπουλος, ο παλιός αγροτιστής ηγέτης και διαρκής σύμμαχος της ελληνικής Αριστεράς την προπολεμική περίοδο, και οι χαμηλών τόνων Περ. Ράλλης, υπουργός Εσωτερικών και εξίσου μετριοπαθής Ι. Μαρκόπουλος, υπουργός Γεωργίας που εκπροσώπησαν την αστική πλευρά.⁵

Είναι πάντως γεγονός η δυσκολία που αντιμετώπιζαν οι Βρετανοί στις διαπραγματεύσεις αυτές. Από τη μία πλευρά έπρεπε να αποφύγουν την ηττοπαθή ή μεγαλομανή συμπεριφορά των ελλήνων πολιτικών, δίνοντας τους εγγυήσεις στρατιωτικής συνεπικουρίας στην περίπτωση ναυαγίου στις διαπραγματεύσεις με το ΕΑΜ, και από την άλλη, όφειλαν να μην επιτρέψουν αυτές οι διαβεβαιώσεις να αποτελέσουν εφελτήριο για την προαγωγή μιας ενδεχόμενης κυβερνητικής αδιαλλαξίας. Δεν έπρεπε με κανένα τρόπο να δοθούν λαβές να αποτύχει η συνδιάσκεψη ή να επιτρέψουν να δημιουργηθεί η εικόνα ότι δεν πίστευαν στην επιτυχή κατάληξη της.⁶

Να σημειωθεί ότι και η αμερικανική πλευρά φοβόταν τις εξελίξεις. Σύμφωνα με τον

αμερικανό πρέσβη Mac Veagh σε επιστολή του την 15η Ιανουαρίου 1945 προς τον πρόεδρο Roosevelt σχετικά με τις εξελίξεις στην Ελλάδα μιλούσε για προθέσεις πολλαπλών κατευθύνσεων, τον οποίο απέδιδε τόσο στους Βρετανούς όσο και στους πολλούς σκοτωμούς που γέννησαν νέους πολιτικούς παράγοντες με την μορφή της πικρίας και του πάθους για εκδίκηση μεταξύ των Ελληνικών παρατάξεων και οι προοπτικές για το μέλλον δεν μπορούν παρά να παραμένουν αμφίβολες.

Χαρακτηριστικά ήταν τα σχόλια σειράς εφημερίδων των ΗΠΑ, όπως του "News Chronicle" στο οποίο σημειώνεται ότι «αν ο βρετανικός στρατός χρησιμοποιηθεί για να στηρίξει μία νέα δικτατορία, θα ακολουθήσει κατακραυγή σε αυτή την χώρα», ενώ η εφημερίδα "Manchester Guardian" σημείωνε ότι «δεν μπορούμε να αποδεχτούμε την στρατιωτική οπτική ότι η κατάσταση δεν είναι τίποτα περισσότερο από μία ένοπλη ανταρσία εναντίον του ελληνικού έθνους, το οποίο πρέπει να την καταστείλει δια της ισχύος. Οι άνδρες που μας πολεμούν είναι τόσο Έλληνες, όσο και κάθε άλλος και δεν μπορεί να μάχονται τώρα χωρίς κάποια ισχυρή αιτία.» Η εφημερίδα "Daily Herald" του εργατικού κόμματος Labor Party επέκρινε τις δηλώσεις Πλαστήρα και σημείωνε την αδιέξοδη πολιτική που ακολουθείτο, ενώ η εφημερίδα "Times" του Λονδίνου σχολίαζε: «δεν μπορεί να εγκατασταθεί στην Ελλάδα και να λειτουργήσει Ελληνική κυβέρνηση, παρά μόνο με την συνεργασία και αποδοχή του ΕΑΜ». Τέλος, η εφημερίδα "Economist" υπογράμμισε ότι «υπάρχουν ισχυροί λόγοι για να συνιστάται η επανεξέταση του τελεσιγράφου του στρατηγού Scobie», ενώ ταυτόχρονα επέκρινε το κενό πληροφόρησης για τα τεκταινόμενα στην Αθήνα(82).

Ωστόσο, το ΕΑΜ είχε και το πρόβλημα ότι η σοσιαλιστική του συνιστώσα, εκπροσωπούμενη στη Βάρκιζα από τον Η. Τσιριμώκο του ΣΚΕ-ΕΛΔ προσπαθούσε να διαφοροποιηθεί από τη γενική πολιτική του ΕΑΜ εκείνη την περίοδο. Έτσι, όταν στις 2 Φεβρουαρίου 1945 στη βίλα της Βάρκιζας οι δύο αντιπροσωπείες άρχισαν τις διαπραγματεύσεις, το ΕΑΜ λειτουργούσε υπό όρους προϊούσας διάσπασης και κάτω από μια ηττοπαθή νοοτροπία, από την οποία οι Βρετανοί έκαναν τα πάντα για να επωφεληθούν. Οι συζητήσεις για τη συμφωνία ξεκίνησαν μάλιστα με τους καλύτερους οιωνούς για τη βρετανική πλευρά. Ο διαπραγματευτής της κυβέρνησης, Ι. Σοφιανόπουλος, χρησιμοποίησε συμβιβαστική γλώσσα στην εναρκτήρια ομιλία του⁷, γεγονός που χαροποίησε τους Βρετανούς, οι οποίοι έβλεπαν τον κυβερνητικό αντιπρόσωπο να κινείται στο πλαίσιο των όρων που οι ίδιοι είχαν θέσει για τη διεξαγωγή και την πολιτική εξέλιξη του συνεδρίου⁸.

Ο Γ. Σιάντος, από την πλευρά του, επιβεβαίωσε την υποχωρητικότητα του, διαβεβαιώνοντας τον Ι. Σοφιανόπουλο για την πρόθεση του να συνταχθεί μια συμφωνία. Ο Λήπερ τόνιζε στο Foreign Office ότι το κλίμα ήταν τόσο καλό σε βαθμό που και στα δύο φλέγοντα προβλήματα, τον αφοπλισμό και την αμνηστία, η διάθεση συνεννόησης στη βάση των βρετανικών επιλογών ήταν φανερή. Το ΕΑΜ έθεσε στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων την πάγια επιδίωξή του για συμμετοχή στην εθνική κυβέρνηση, αφομοίωση του ΕΛΑΣ στον εθνικό στρατό και γενική αμνηστία. Από την πλευρά των διαπραγματεύσεων της κυβέρνησης, τέθηκε ένα πλαίσιο γενικών πολιτικών όρων, όπως διεξαγωγή εκλογών, διασφάλιση των ατομικών ελευθεριών, συστηματικές εκκαθαρίσεις στην αστυνομία και τη χωροφυλακή, ώστε να απολυθούν οι δοσίλογοι, και ανασυγκρότηση της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος. Οι προτάσεις αυτές έτυχαν γενικής αποδοχής και το μόνο πρόβλημα δημιουργήθηκε γύρω από το θέμα της αμνηστίας, που απείλησε μάλιστα τη διάσκεψη με αποτυχία⁹.

Τη στιγμή εκείνη Βρετανοί και κυβέρνηση αξιοποίησαν το χαρτί της κρίσης των σχέσεων μεταξύ ΕΑΜ και σοσιαλιστών. Ο Δαμασκηνός ήρθε αμέσως σε επαφή με τον Η. Τσιριμώκο, από τον οποίο ζήτησε να εκπληρώσει πάραυτα τη δέσμευση της προηγούμενης συνάντησής τους γύρω από το ζήτημα της αμνηστίας¹⁰. Στο σημείο αυτό οι Βρετανοί δεν επενέβησαν, αν και ο Λήπερ επικοινωνήσε αμέσως με το Βρετανικό Υπουργείο των Εξωτερικών ρωτώντας αν θα έπρεπε να πιεστεί η κυβέρνηση, ώστε να υποχωρήσει στο θέμα αυτό για να μη δυναμιτιστεί η Συμφωνία¹¹.

Ενώ όμως η κυβερνητική αντιπροσωπεία ανησυχούσε, ο Γ. Σιάντος επανέρχεται απρόβλεπτα για τους Βρετανούς, δηλώνοντας ότι δεχόταν το πλαίσιο της αμνηστίας¹². Είχε προηγηθεί, απάντηση της κυβέρνησης, ότι ήταν αδύνατο να γίνει δεκτή μια γενική αμνηστία, ενώ παράλληλα η κυβέρνηση φρόντισε να δημιουργήσει ευνοϊκό κλίμα, δίνοντας εντολή να σταματήσει κάθε θανατική καταδίκη των συμμετεχόντων στη μάχη της Αθήνας¹³. Το βρετανικό υπουργείο των Εξωτερικών επιστούσε, στο ίδιο πλαίσιο, την προσοχή του Leeper να μην εκδικάζονται υποθέσεις για απλή συνέργια στα Δεκεμβριανά¹⁴.

Σε αυτή τη βάση Βρετανοί και Δαμασκηνός ήταν πεπεισμένοι, ήδη από τις 7 Φλεβάρη 1945, ότι η υπογραφή μιας συμφωνίας δεν απείχε πολύ. Από την πλευρά του, ο Γ.Γ του ΚΚΕ σε δυσχερή θέση διαβεβαίωνε τον ιδιαίτερο γραμματέα του Δαμασκηνού, ότι προσανατολιζόταν να ζητήσει από το Σκόμπυ να μεταβληθεί η ανακωχή της 10ης Ιανουαρίου 1945 σε μόνιμη ειρήνη.¹⁵ Ο ίδιος ο Σιάντος σε ιδιωτική συζήτηση, παραδέχθηκε ότι ήταν υποχρεωμένος να προβεί σε ορισμένες παραχωρήσεις για να διαφυλάξει την ευστάθεια της εαμικής συμμαχίας, γνωρίζοντας ότι θα αντιμετώπιζε δυσκολίες, όταν θα γύριζε πίσω στην έδρα της Κ.Ε. του ΕΑΜ στα Τρίκαλα από τη μεγάλη πλειοψηφία των μελών του κόμματος.¹⁶

Έτσι, όταν στις 12 Φλεβάρη, η συμφωνία τελικά υπεγράφη, ο Leeper με διθυραμβικό τόνο, σχολίασε ότι η επιτυχία των συνομιλιών ήταν νίκη των μετριοπαθών και του Δαμασκηνού, σημειώνοντας, ότι, και από την πλευρά του, ο Γ. Σιάντος θα αντιμετώπιζε δικαίως προβλήματα από τους ομοϊδεάτες του, προκειμένου να εξηγήσει τις επιλογές του.¹⁷ Ο Γ. Σιάντος από την άλλη, τόνισε στους Βρετανούς, ότι έχαιραν της εμπιστοσύνης του, χαρακτηρίζοντας τη Δεκεμβριανή «εμπλοκή» ως ατύχημα¹⁸. Πριν αποχωρήσει από την Αθήνα, ρώτησε μάλιστα με συγκατάβαση το Δαμασκηνό, αν ήταν δυνατόν να ενταχθεί στην κυβέρνηση το ΕΑΜ χωρίς να επιμείνει μετά την αρνητική απάντηση του Αντιβασιλέα. Δήλωσε, παράλληλα, ότι το ΕΑΜ ακολούθησε στην περίπτωση της Συμφωνίας της Βάρκιζας το παράδειγμα της Γαλλίας και του τρόπου που διευθετήθηκαν εκεί τα προβλήματα¹⁹.

Το στοιχείο αυτό ήταν πράγματι ένας από τους παράγοντες που καθόρισαν την τελική στάση του γραμματέα του κόμματος. Ήταν στην ουσία η πιστοποίηση της ευθυγράμμισης του ΚΚΕ και του ΕΑΜ με τη γενικότερη πολιτική των κομμουνιστικών κομμάτων της Ευρώπης, όπως αυτή συνοψιζόταν στη δήλωση του Γ.Γ. του ΚΚ. Γαλλίας, Μ. Τορέζ, που την 1η Φεβρουαρίου 1945 δημοσιεύθηκε στην Ελλάδα και αναφερόταν στην ανάγκη αφοπλισμού αυτών που πολέμησαν ως αντάρτες κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής στο σύνολο της ευρωπαϊκής ηπείρου.²⁰

1 Το σχέδιο ευνόησε και η απόφαση του ΕΑΜ να απελευθερώσει για λόγους καλής θέλησης το μεγαλύτερο μέρος των ομήρων, FO 371/48250, R 2474/4/19, Leeper to FO, 21 Ιανουαρίου 1945.

2 FO 371/42247, R 1243/4/19, Leeper to FO, 16 Ιανουαρίου 1945

3 FO 371/48248, R 1326/4/19, Leeper to FO, 16 Ιανουαρίου 1945.

4 FO 371/48248, R 1451/4/19, Earl of Halifax, Washington to FO, 18 Ιανουαρίου 1945.

5 Σύμφωνα με χαρακτηρισμούς στελεχών του ΕΑΜ «καλοκάγαθοι» άνθρωποι. Φ. Γρηγοριάδης, Εμφύλιος Πόλεμος 1944-1949, Αθήνα 1984, σ. 213.

6 FO 371/48249, R 1762/4/19, Leeper to FO, 24 Ιανουαρίου 1945.

7 Εναρκτήρια Ομιλία του Ι. Σοφριανόπουλου στη Συμφωνία της Βάρκιζας στο Οι Συμφωνίες Λιβάνου-Καζέρτας-Βάρκιζας. Επίσημα Κείμενα, ανατ. 1985, σ. 55-63.

8 FO 371/48252, R 2500/4/19, Leeper προς FO, 4 Φεβρουαρίου 1945.

9 FO 371/48252, R 2500/4/19 Leeper προς FO, 5 Φεβρουαρίου 1945. Ο Γ. Σιάντος απείλησε να αποχωρήσει.

10 FO 371/48252, R 2541/4/19, 5 Φεβρουαρίου 1945.

11 Ο Τσώρτσιλ απάντησε αρνητικά, FO 371/48252, R 2541, Prime Minister Personal Minute, 12/2/1945.

12 FO 371/48252, R 2543, Leeper προς FO, 5/2/1945. Επειδή ο Γ. Σιάντος είχε διαμαρτυρηθεί για τον τρόπο που έγινε ο προσδιορισμός των ποινικών από τα πολιτικά εγκλήματα, ο Π. Ράλλης, ένας εκ των τριών αντιπροσώπων της κυβέρνησης, αναδιαμόρφωσε το πλαίσιο, ορίζοντας ότι μνηστεύονται όλα τα εγκλήματα που ήταν αναγκαία για τις συνθήκες του πολέμου.

13 FO 371/48253, R 2549/4/19, 4 Φεβρουαρίου 1945.

14 FO 371/48253, R 2549/4/19 και AMSS0 προς Argonaut, 4 Φεβρουαρίου 1954.

15 FO 371/48254, R 2727/4/19, Leeper προς FO, 7 Φεβρουαρίου.

16 FO 371/48255, R 2969/4/19, Leeper προς FO, 10 Φεβρουαρίου 1945.

17 FO 371/48255, R 3053/4/19, LEEPER προς FO, 12 Φεβρουαρίου 1945.

180.π. Ο Leeper σχολίασε, βάση των δηλώσεων αυτών, ότι το ΕΑΜ είχε τη στιγμή εκείνη, μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στους Βρετανούς παρά ποτέ. Οι Έλληνες συνειδητοποιούσαν πόσο εξαρτιόνταν από τον ξένο παράγοντα.

19 FO 371/48255, R 3146 , 13 Φεβρουαρίου

20 FO 371/48255, R 31069, AIS, Weekly Report(21-27 Ιανουαρίου), 13 Φεβρουαρίου 1945.